

DEN NORSKE KIRKE

Stavanger bispedømmeråd

Kirkerådet

Dato: 08.02.2018

Vår ref: 18/00232-2

Deres ref:

Svar på høring om justering av hovedgudstjenesten

Stavanger bispedømmeråd og Stavanger biskop takker for den tilsendte høringen om justering av hovedgudstjenesten og alminnelige bestemmelser for gudstjenesten.

Det samlede høringssvaret fra biskop og bispedømmeråd ligger ved.

Med vennlig hilsen

Jorunn Kraft Vistnes, e.f.
stiftsdirektør

Geir Skårland
avdelingsleder menighetsutvikling

Dokumentet er elektronisk godkjent og har derfor ingen signatur.

Vedlegg:
Stavanger bispedømmeråd, høringssvar hovedgudstjenesten..docx

Mottakere:
Kirkerådet

Saksbehandler	Arkivkode	Arkivsak	Ugradert
Geir Skårland	610	18/00232-5	

Saksnummer	Råd/utvalg	Møtedato
	Stavanger bispedømmeråd 2017-2019	05.04.2018

Svar fra Stavanger bispedømmeråd på høring om justering av hovedgudstjenesten og alminnelige bestemmelser

Innledning

Stavanger bispedømmeråd gjorde følgende vedtak i møte 5. april 2018:

1. Stavanger bispedømmeråd oversender sitt svar på høring om justering av hovedgudstjenesten og alminnelige bestemmelser i tråd med saksframlegget, med de vedtakene og endringene som ble angitt i møtet.

2. Stavanger biskop og bispedømmeråd vil understreke at det er viktig for gudstjeneste- og menighetslivet i bispedømmet at biskopen får fullmakter til å dispensere fra ordningene for hovedgudstjenesten der lokale forhold, hensynet til barn og unge eller behovet for forsøk med videreutvikling av gudstjenestelivet tilsier det.

Høringssvaret har også vært drøftet i prostemøtet og sendt til menigheter i bispedømmet i forkant av vedtaket. Det er stor grad av samsvar mellom bispedømmerådets vedtak og tilbakemeldingen fra proster og menigheter.

Stavanger biskop og Stavanger bispedømmeråd uttaler seg samlet i høringssvaret, som er strukturert etter spørsmålene i høringsnotatet.

1a: Hvordan mener dere gudstjenestereformen har påvirket gudstjenestelivet i Den norske kirke?

Dette er et stort spørsmål.

Innholdet i gudstjenestereformen kan forutsettes kjent. Det samme gjelder kjerneverdiene om stedeengjøring, fleksibilitet og involvering.

Mye i gudstjenestereformen har fungert godt. I det følgende er det likevel hensiktsmessig å fokusere mest på utfordringene. Det er spesielt viktig å konkretisere de som er tydelige i vårt bispedømme.

Hva har skjedd i gudstjenestereformen?

Gudstjenestereformen har fokusert på utvalg av liturgiske ledd, rekkefølgen på liturgiske ledd og utformingen av de enkelte liturgiske leddene. Den har økt tilfanget av liturgiske varianter av leddene.

I tillegg har den lagt til rette for større involvering i utførelsen av de liturgiske leddene. En av de større endringene er at det feires nattverd i flere gudstjenester.

Gudstjenesteboken fra 1977 hadde flere typer gudstjenester, fra høymesser, forenklede høymesser og familiegudstjenester til temagudstjenester. Flere av disse var, med ulik frekvens, i bruk på søndager. Dette er nå erstattet av en eller flere lokale grunnordninger i hver menighet.

Konteksten i Stavanger bispedømme

Gudstjenesten står i en kontekst. Mye av det som kjennetegner resten av landet finnes også i Stavanger bispedømme, og det spesielle blir fort overkommunisert. Det spesielle er heller ikke unikt for bispedømmet, men blant annet i møte med gudstjenestereformen viser noe av bispedømmets historie og kultur seg fram.

Rogaland vender mot sør og vest, mot Nordsjøen, Storbritannia og Europa. Kulturen her har i løpet av historien hentet mange impulser utenfra. Både misjonsbevegelsen, lavkirkelig kristendom og moderne impulser fra ulike kirkelige bevegelser har preget kristenlivet, om enn ikke alene.

Lavkirkelig kristendom står fortsatt sterkt i Stavanger bispedømme. Prester og menigheter har også hentet inspirasjon fra karismatiske bevegelser og kirkeveksttenkning.

Ikke minst kommer dette til uttrykk i forhold til gudstjenester. Noen av tradisjonene som preger rogalandsk kristenliv er kritiske til tradisjonell gudstjenesteliturgi. Økumenisk sett har kristenlivet vært mer preget av relasjoner til lavkirkelige, protestantiske bevegelser enn til Den katolske kirke og de historiske kirkesamfunnene. Dette bildet er mer komplekst i dag, men det finnes miljøer og mennesker, sentralt i menighetene våre, som ser på tradisjonelle høymesser, vekslesing og klassisk kirkemusikk som noe kirken bør vokse seg fra. Ikke minst på det musikalske området finnes det sterke ønsker om å hente inn flere musikalske uttrykk i kirken, i betydelig større grad enn det som skjer i dag.

Ungdomsarbeidet i bispedømmet har i flere tiår vært preget av andre møteformer enn høymesser. Mange som har deltatt i kristent ungdomsarbeid, i kirker og organisasjoner, er til dels fremmede for høymessen som form. Vi ser derfor at ikke få med bakgrunn fra ungdomsarbeid i Den norske kirke velger andre gudstjenestefellesskap enn våre. I en tid med rekrutteringsutfordringer og svak oppslutning blant unge voksne, er overgangen fra ungdomsarbeid til gudstjenestefellesskap et viktig område for kirken å fokusere på, og flere prester og menigheter ønsker seg større rom for å gjøre denne overgangen lettere, også gjennom variasjon i gudstjenesteform.

Mange som ikke går fast til gudstjeneste opplever gudstjenestene som høytidelig og fine når de kommer. Samtidig finnes det også blant disse noen som opplever det som skjer som komplekst og vanskelig å forstå og følge med på. Til dels reflekterer dette kulturelle forskjeller i befolkningen. Vår gudstjenesteordning forutsetter en god del kunnskap og baserer seg mye på språk. Det kan være en av forklaringene på at ikke alle finner seg til rette.

Dette bildet er ikke entydig. Gudstjeneste- og menighetsliv i Stavanger bispedømme er gjenkjennelige som gudstjenester og menigheter i Den norske kirke. Vi har også prester og menigheter som er vel tilfredse med dagens situasjon og ønsker utvikling i andre retninger enn den lavkirkelige. Verdien i den felles tradisjonen vår er ikke fremmede eller ukjente.

Likevel er det merkbare spenninger og mer eller mindre følelsesladet debatt om gudstjenestereformer flere steder. Dette kan det være utfordrende for proster, prester og menighetsledere å møte. Til dels har gudstjenestereformen, der den har gitt tydeligere rammer, bidratt til at denne samtalen har tilspisset seg. Det er en realitet at noen velger bort kirken på grunn av gudstjenestereformen, mens

andre blir i kirken på tross av den. Dette er ikke hele bildet, men en merkbar del av det i store deler av bispedømmet.

Fleksibilitet, involvering og stedegengjøring i Stavanger bispedømme

Før gudstjenestereformen benyttet flere menigheter i bispedømmet seg av muligheten til å holde noen forordnede gudstjenester i løpet av året som temagudstjenester. Andre ordninger i gudstjenesteboka var også i bruk. Særlig temagudstjenestene gav en mulighet til fleksibilitet som nå er redusert.

Før reformen signaliserte også biskoper i bispedømmet at menighetene gjerne kunne gjøre forsøk med gudstjenesteordninger. I tillegg ble det etablert noen menigheter som i oppstartfasen brukte lokalt utarbeidede gudstjenesteordninger i større eller mindre grad.

Denne typen fleksibilitet har gudstjenestereformen ikke lagt opp til. Et betydelig antall prester og menigheter i bispedømmet uttrykker at de savner den. Det er en av grunnene til at flere prester og menigheter hos oss snakker om gudstjenestereformen som en innstramming, til dels med negativt fortegn.

I løpet av reformen har det vært en utfordring for biskop, proster og prester å møte mangfoldet av ønsker. For Stavanger biskop har det derfor vært viktig å ikke håndheve rammene så stramt at det blir et lokalt problem. Noen steder er det fortsatt en aktuell utfordring.

De som opplever rammene for stramme, mener derfor at målet om fleksibilitet og stedegengjøring ikke er oppfylt, men har gått i feil retning. Andre mener at utfordringen snarere er at mangfoldet blir for stort. For alle med engasjement for kirken og gudstjenesten handler dette også om tilhørighet, identitet og trosuttrykk. Disse spenningene er en sentral strategisk utfordring for gudstjenestelivet i bispedømmet.

Arbeidet med lokal grunnordning

Arbeidet med lokal grunnordning har blitt opplevd ulikt. Mange har fått større innsikt, men omfanget av arbeidet, detaljeringsgraden og kompleksiteten i mange av valgene har også blitt opplevd som krevende. Noen menigheter har lyktes med å lage grunnordninger med rytme, musikalsk profil og liturgiske valg som menigheten opplever som velfungerende, mens andre har ordninger som fortsatt kan oppleves som sko en ikke helt har gått inn.

Til dels kan det sies at gudstjenestereformen har ført til en viss slitasje. Arbeidet har vært stort og noen har opplevd bortfallet av liturgisk frihet som en uønsket innstramming. Endringer i seg selv skaper alltid en viss uro. Det er utfordrende for deltakerne å ikke kunne liturgien. Det flytter fokus fra innlevelse til å lære og gjøre ting riktig.

Forutsigbarhet og kontinuitet kan også slå ulikt ut. Det kjente gir trygghet, men kan også gi kjedsomhet, lav oppmerksomhet og lite engasjement. På samme måte kan variasjon være både forfriskende og fremmedgjørende.

Oppslutning

Som ellers i landet har gudstjenestereformen ikke ført til økt oppslutning om gudstjenestene.

Reformen har handlet om utvalg, utforming og rekkefølge på liturgiske ledd. Dette er delaspekter ved gudstjenesten. Gudstjenester handler også om musikk, fellesskap, forkynnelse, deltakernes innlevelse, estetikken i kirkerommet, sakramenter og tilrettelegging for barn og unge. Gudstjenesten er et viktig pulsslag i menighetens liv, derfor er regularitet og forutsigbarhet viktig.

Som all kommunikasjon og dialog handler gudstjenesten ikke bare om hva som sies, men hvordan det sies, hvilken kontekst gudstjenesten står i og hvordan det som skjer møter de som faktisk er til stede.

Gudstjenestereformen har trolig vist at det ikke er det reformen har fokusert på som avgjør oppslutningen, i hvert fall ikke i den formen arbeidet har skjedd denne gangen.

Det mest positive, konkrete resultatet er likevel at etter gudstjenestereformen går flere av gudstjenestedeltakerne til nattverd. Her har reformen fungert godt. Vi hører fortsatt om noen som synes det er problematisk å delta på gudstjenester der det er nattverd, men har ikke sett negative utslag av dette i den samlede statistikken, heller tvert imot.

Ressursbruk

Den økte involveringen bidrar til eierskap og til at flere stemmer lyder i gudstjenesten. Det fører til at prestene bruker noe mer tid på organiseringen av hver gudstjeneste, siden apparatet rundt er større. I statistikk og visitaser ser vi også at svært mange frivillige er involverte i gudstjenestene.

Kanskje kunne det vært hensiktsmessig for menighetene også å ha enklere grunnordninger til disposisjon for gudstjenester der det ville vært godt å ha enklere rammer rundt det som skjer.

Oppsummering

Det foregående har fokusert på de utfordrende sidene ved gudstjenestereformen. Dette er ikke hele bildet. I gudstjenestereformen er det gjort mye godt arbeid, sentralt og lokalt. Både tradisjon, økumenisk forankring (bredt forstått) og felles ordninger i Den norske kirke er viktig. Den tenkningen og tradisjonen vår kirkes ordninger i dag representerer er verdifull. De fleste menigheter finner seg relativt godt til rette innenfor dagens rammer.

Samtidig er det viktig at kirken spør seg om hva som må være felles og hva som bare bør eller kan være likt. Akkurat som det trengs gode argumenter for å gjøre ting på sin egen måte, så trengs det også gode argumenter for å begrense lokal frihet. Spørsmålet om hvor dette balansepunktet finnes er et sentralt teologisk og liturgisk spørsmål, og det blir aktualisert i arbeidet med gudstjenesten. Dette arbeidet må skje i lys av det mangfoldet som finnes lokalt og blant alle som hører til Den norske kirke.

For menighetene i vårt bispedømme er det viktig med gode, grunnleggende liturgiske ordninger. Samtidig er det også viktig med muligheter til å variere, integrere lokale tradisjoner og gjøre forsøk. I møte med det er det viktig at biskopen har bred myndighet til å dispensere fra ordningene og mulighet til å føre tilsyn med det som skjer lokalt.

Dette arbeidet må skje i bevissthet om hva som er teologisk nødvendig, hva som er felleskirkelig (bredt forstått) tradisjon, hva som er hensiktsmessig, for hvem, og hva som er ønskelig lokalt. Derfor er det viktig med en bred samtale om disse spørsmålene i kirken. Justeringen av hovedgudstjenesten som skjer nå kan være en god anledning til å komme noen steg videre.

1b: Hva har fungert godt og hva har fungert dårlig ved gudstjenestereformen?

De viktigste punktene til dette spørsmålet er kommentert under 1a.

Den nye salmeboka og tekstrekkene har fått mye positiv respons. Samtidig finnes det noen menigheter som ønsker å bruke en del materiale som ikke er inkludert i salmeboka. Noen menigheter har ikke prioritert å kjøpe inn ny salmebok, av økonomiske grunner eller fordi de stort sett bruker prosjektor og skjerm.

Nye ledd og nye formuleringer av liturgiske ledd har stort sett blitt tatt positivt imot. Det har vært noe debatt om teologi og utforming av dåpsliturgien, både om vektlegging av teologiske elementer og om liturgiens opplevelsesside.

Menighetene har stort sett også funnet seg til rette med ansvarsfordelingen mellom biskop, prest, kirkemusiker og menighetsråd. Flere prester og menigheter ville ønsket seg større fullmakter til å bestemme over egen gudstjenesteordning, både generelt og fra gang til gang.

Som ellers i landet merker gudstjenestedeltakere og vikarer utfordringene ved at menighetene har ulike melodier til de liturgiske leddene.

1c: Hvilke av de momentene som er nevnt ovenfor mener dere vi særlig bør rette vår oppmerksomhet mot i gudstjenestearbeidet framover.

Vi støtter i hovedsak de forenklingene som nå foreslås og ønsker større likhet mellom gudstjenestene i ulike menigheter når det gjelder liturgisk musikk, menighetssvar og varianter av liturgiske ledd.

Framover mener vi det er viktig å

- Gi biskopene økte fullmakter til å dispensere fra ordning for hovedgudstjeneste
- Gi proster og prester fullmakter til å fravike ordningene på enkelte gudstjenester
- Videreutvikle ressurser til gudstjenester for barn og unge, også med frihet til å gjøre dette lokalt.
- Gi rom for et visst antall temagudstjenester til egnede tider i kirkeåret. For eksempel bør menighetene selv kunne velge fire slike i halvåret, mens biskopen kan gi fullmakt til å avholde flere.
- Øke tilfanget av sjangre og uttrykksformer i kirkemusikken.
- Utarbeide oppdaterte alternative gudstjenesteliturgier à la det som finnes i gudstjenesteboken fra 1977.
- Styrke dåpsgudstjenestene

Det er ikke ønskelig med nye, omfattende prosesser rundt ordning for hovedgudstjeneste med det første.

På den ene siden er kontinuitet og stabilitet positivt. Det bidrar til at deltakerne kan fokusere på gudstjenestens innhold i stedet for dens form. Det gjør det enklere å besøke andre menigheter og det gjør det mindre arbeidskrevende å forberede gudstjenester. I dette perspektivet formes gudstjenesten til et sted deltakerne kan være opptatt av møtet med Gud og hverandre, ikke gudstjenestens ytre form.

På den andre siden er det viktig med rom for kreativitet og lokal tilpasning. Prester, kirkemusikere, undervisningsansatte og kirkemedlemmer har talenter og ressurser som også fortjener plass i gudstjenesten. Ordningene bør ikke bli en hindring for at gode ideer slipper til eller velfungerende lokale tradisjoner får leve videre.

I utgangspunktet har vi tillit til at prester og proster lokalt kan gjøre gode vurderinger, samtidig som større endringer og forsøk bør godkjennes av biskopen, som også skal ha allment tilsyn med gudstjenestelivet.

Behovet for et noe større rom for menighetene å fylle viser seg i undersøkelsene Borg bispedømme har gjennomført. Kirkerådet peker på positive tendenser i disse tallene, men fra vår side synes vi også de viser at tilfredsheten med dagens gudstjenester er for lav. Det er urovekkende at 4 av 10 ikke opplever gudstjenesten som inkluderende. 1 av 3 synes ikke at kirkemusikken beriker gudstjenesten og 2 av 3 opplever ikke gudstjenesten som trosstyrkende. Selv om vi har hatt en gudstjenestereform er vi tydeligvis ennå ikke der vi vil være.

1d Hvilke behov ser dere for et mer variert gudstjenesteliv med ulike former for gudstjenester?

Med bakgrunn i tilbakemeldingene ser det ut til å være et klart behov for dette.

Eksempler på behov:

- Gudstjenester der barn er den primære målgruppen.
- Gudstjenester for ungdom.
- Enkle liturgier som kan knyttes til trosopplærings- og menighetsaktiviteter i løpet av uka.
- Liturgier for retreatere og andre mindre fellesskap.
- Oppdaterte liturgier for konfirmasjonsgudstjenestene.

- Gudstjenester som åpner for lovsangstradisjonen og ulike musikalske uttrykk.

2. Mener dere at det er behov for å justere eller presisere noe ved prosedyren for hvordan menighetens lokale grunnordning utarbeides og vedtas (jf. Alminnelige bestemmelser)? Hva bør endres?

Kirkerådets høringsnotat viser til at det i 2010-11 ble sagt at ordningene gir så mange valgmuligheter at det ikke er nødvendig med hjemler for dispensasjon. Det er en påstand flere i bispedømmet ikke kjenner seg igjen i. Å ikke gi kunne gi rom for lokal variasjon og lokale tradisjoner i bispedømmet innebærer en risiko for svekket oppslutning om gudstjenestene flere steder i bispedømmet, blant annet i noen av de menighetene som har best oppslutning om gudstjenester og menighetsliv.

Det bør antas at den enkelte biskop vil ha kompetanse og skjønn til å gjøre gode vurderinger i møte med ønsker om dispensasjon. Biskopene er forpliktet på trosgrunnlaget og tradisjonen og har et særlig ansvar for kirkens relasjon til dette. Samtidig har de nærhet til menighetene og god lokalkunnskap.

Det kan også være hensiktsmessig å gi prosten fullmakt til å godkjenne mindre avvik på enkelte gudstjenester i løpet av året, når dette er begrunnet i gudstjenestens særlige karakter og ikke kommer i konflikt med hensynet til bredden av deltakere i gudstjenesten.

Myndigheten til å godkjenne lokal grunnordning bør fortsatt ligge hos biskopen. Dette er et område biskopen har behov for nærkontakt med. Menighetene har behov for biskopens særlige fagkompetanse i teologiske og liturgiske spørsmål.

Ellers kan pkt. 54 i «alminnelige bestemmelser» oppdateres. Det er ikke lenger behov for at lokal grunnordning gjelder i en begrenset periode. Punktet kan lyde «Den lokale grunnordningen gjelder inntil soknerådet får godkjent søknad om ny lokal grunnordning eller biskopen ber om endringer.»

Forslagene ovenfor medfører også at pkt. 56 bør endres. Det kan lyde: «Den vedtatte lokale grunnordningen skal gjøres kjent for menigheten. Ordningen er bindende, med de unntakene disse bestemmelsene selv hjemler. Menighetens hovedgudstjenester skal planlegges og utføres i samsvar med den lokale grunnordningen.»

Prosten leder prestetjenesten i prostiet. Soknepresten skal utarbeide gudstjenesteplan og legge denne fram for soknerådet til vedtak. Det er nødvendig å koordinere gudstjenesteplaner og prestenes tjenesteplaner. Dette ivaretas trolig best dersom prosten får ansvaret. I punkt 65 kan dette formuleres som at «Prosten har ansvar for å koordinere menighetenes gudstjenesteplaner og prestenes tjenesteplan. Prosten kan be om endringer i menighetenes planer og legge rammer for gudstjenesteplanleggingen i prostiet.»

Det viser seg også at ikke alle lykkes med å gi informasjon om gjennomføringen av gudstjenesten, kortfattet og der dette skal skje. Det er en kilde til uro og konsentrasjonssvikt senere i gudstjenesten. Det kunne virket til det gode at det kom inn en påminnelse i bestemmelsene om at «Presten ser i samarbeid med kirkemusiker og andre medvirkende til at informasjon om gudstjenesten og dens ledd blir gitt kortfattet og der ordningen tilsier det, slik at gudstjenesten ellers kan forløpe sømløst i størst mulig grad.»

3. Justeringer i hoveddel I. Samling, ledd 1-8

3a:

Veiledningsteksten i forslaget kan tolkes som at det *skal* være anledning til lystenning før gudstjenesten. Vi er usikre på om dette er praktisk mulig alltid og overalt og mener derfor formuleringen bør lyde:

«Kirkerommet er åpent en stund før gudstjenesten, med anledning til stillhet, bønn og gjerne også lystenning, der forholdene ligger til rette for det.»

I tillegg kan det stå, her eller i de alminnelige bestemmelsene:

«Øving til gudstjenesten og synlige praktiske forberedelser bør være avsluttet ti minutter før gudstjenesten begynner».

Det virker forstyrrende når det øves og ryddes til like før gudstjenesten starter.

3c:

Det finnes gode grunner til å stå under inngangssalmen, men det er ikke nødvendig å gjøre det obligatorisk. Menighetene bør selv kunne velge å beholde innarbeidede tradisjoner på dette nivået og selv bestemme om man skal stå eller sitte.

3d: Hilsen

Kirkerådet foreslår at menigheten skal stå under hilsenen. Dette kan by på utfordringer.

Her skal menigheten lytte til noe som sies. Man lytter bedre når man sitter og er avslappet. I en kirke ser også de fleste den som leder gudstjenesten bedre når man sitter. Særlig barn kan miste kontakten med gudstjenestelederen tidlig dersom hun er gjemt bak en stor rygg.

Det vil også oppleves mer naturlig å sette seg mellom en sunget del og en taledel enn midt mellom to taleledd i starten av gudstjenesten. Det er mer tid til overgangen mellom to slike deler, mens det vil oppstå en pause som tar oppmerksomhet dersom menigheten skal sette seg etter hilsenen.

Dersom menigheten står under hilsenen, vil dessuten mange lure «Skulle vi stå nå?», «Skal vi ikke snart sette oss?» «Hvor lenge skal vi stå?»

Vi tror derfor det vil fungere best om liturgen gir menigheten tegn til å sette seg rett etter inngangssalmen.

Dersom noen alt har innarbeidet at menigheten skal stå, vil en endring virke forstyrrende. På dette nivået er det ikke nødvendig med felles regler. Det er nok at presten gir tydelig tegn. Vi foreslår derfor at bestemmelsen sier at «Presten gir tegn til når menigheten skal sette seg etter inngangssalmen, til vanlig før nådehilsen.»

3e: Er dere enige i at samlingsbønnen ikke lenger blir obligatorisk, men et valgfritt ledd?

Ja.

3f: Har dere endringsforslag eller kommentarer til leddet syndsbejennelse i høringsforslaget?

Det er behov for en overgang fra inngangshilsenen til syndsbejennelsen. I den tidligere liturgien var det en bredt utbredt opplevelse at overgangen til syndsbejennelsen ble for brå.

Det bør fortsatt være mulig å innlede syndsbejennelsen med det dobbelte kjærlighetsbudet. Dette fungerer godt, både kommunikativt og teologisk, som innledning til syndsbejennelsen. Det henleder oppmerksomheten på Jesu oppsummering av loven og profetene og kan motvirke negative assosiasjoner til syndsforståelse som er mindre sakssvarende og sentral. Det gjør også at syndsbejennelsen ikke kommer like plutselig.

Det spørres også om «barmhjertighet» er rett ord i innledningen. Selv om barmhjertighet ikke er gått ut av språket, så har det en gammeldags klang. Det er ikke et ord barn, unge og unge voksne bruker, og et google-søk får først opp bibelske kontekster, mens det jo skal vise til et svært vanlig fenomen.

Barmhjertighet er også noe mindre presist i denne sammenhengen enn for eksempel «nåde». Særlig i Det nye testamente er barmhjertighet som begrep mer assosiert med kjærlighetshandlinger, omsorg og diakoni enn med nåde og forsoning, selv om dette også forekommer. «Guds nåde er stor» er en mulig alternativ formulering.

Det nye forslaget til syndsbekjennelse tar opp i seg gode teologiske anliggender. I salmenes bok finnes det både kollektive og individuelle syndsbekjennelser. Likevel kan det være en utfordring at det individuelle ansvaret og muligheten for personlige syndsbekjennelse i gudstjenesten kan svekkes ved bruken av «vi». Det samme kan skje ved at denne syndsbekjennelsen ikke i særlig grad spiller på konkrete handlinger, forsømmelser eller holdninger.

Det er en styrke ved gudstjenesten at den gir mulighet til å bekjenne sine synder og få tilgivelse. Det kan være mulig å kombinere det kollektive og individuelle ved å gi den nye syndsbekjennelsen en setning som samtidig gjør den noe mer konkret, for eksempel: «Vi svikter og sårer vår neste.» Nynorsk: «Vi sviktar og sårar nesten vår.»

Når «vår neste» blir brukt i denne linjen, kan samme ord erstattes med «hverandre» i siste linje. Hverandre kan tenkes og forstås ut over bare de som er til stede, akkurat som nestebegrepet gjelder mer enn bare de nærmeste.

Ut over dette støtter vi forslagene i høringsnotatet.

3i: «Er dere enige i at ledd 8 Dagens bønn blir obligatorisk i alle hovedgudstjenester, og ikke et valgfritt ledd?»

Det blir for sterkt å gjøre dagens bønn obligatorisk, men bestemmelsen bør tilsi at dagens bønn normalt skal brukes.

4: Har dere endringsforslag eller kommentarer til hoveddel II, Ordet?

Hallelujaomkved

I dag er hallelujaomkvedet og evangelielæsning før prekenen obligatorisk. Dette kan være til hinder for en prekenform der teksten presenteres senere i prekenen. Selv om det har symbolverdi å lese teksten først, så er dette ikke en absolutt verdi. Hallelujaomkvedet bør derfor ikke være obligatorisk.

Sted for prekenen

Enkelte prester har valgt å holde prekenen innenfra en lukket alterring, noe vi anser som uheldig. En veiledning om dette kan lyde: «Prekenen bør holdes fra prekestolen, lesepulten eller et annet sentralt sted i kirken. Predikanten skal ikke stå inni alterringen under prekenen.» Vi foreslår at avgjørelsesmyndigheten for hvor prekenen skal holdes fra legges til forrettende prest.

Lovprisning etter prekenen

Nemnd for gudstjenesteliv har foreslått at lovprisningen etter prekenen bør avsluttes med «var, er og være skal» snarere enn blir. Kirkerådet har valgt å beholde «blir». «Blir» kan logisk sett antyde at Gud ikke «er». Det som blir tenker vi ofte ikke har «nådd sin fulle væren». «Være skal» er derfor mer teologisk presist, positivt høytidelig og gir en fin lydmessig effekt (alliterasjon) med at det begynner på samme konsonant som «var». «Blir» er mer diffust, hverdagslig og kan etterlate seg noen spørsmålstegn.

Selv om det finnes god teologi om Gud som kommer og styrker sitt nærvær i verden som den «blivende», så er ikke dette godt nok kjent eller knyttet til «bli» til at det kan bære leddet.

Fader, Sønn og Ånd eller Skaper, Frigjører og Livgiver?

Bak ønsket om kjønnsinkluderende språk i gudstjenesten ligger det en positiv intensjon om å fremme likestilling, ivareta mennesker med et problematisk forhold til farsbegrepet, anerkjenne rikdommen i bibelske gudsbilder og ikke tillegge Gud menneskelig kjønn.

Samtidig kan også noe viktig gå tapt ved å gå bort fra den tradisjonelle begrepsbruken med «Faderen, Sønnen og Den Hellige Ånd» blir borte. Denne uttrykker sentrale sider ved kristen teologi, ikke ved å kjønnsbestemme Gud, men ved å uttrykke at Gud er tre personer, som åpenbares hver for seg gjennom frelseshistorien.

Personene er mer enn sine enkelte egenskaper, og det er dette som blir en utfordring når det legges for mye tyngde på «Skaper, frigjører og livgiver». Faderen er mer enn Skaper, Sønnen er mer enn frigjører (et begrep med noen politiske overtoner) og Ånden er mer enn livgiver.

Valget av lovprisning bør heller ikke bli en teologisk markeringsarena. Vi mener det er viktig å bruke en liturgi som i størst mulig grad uttrykker vår felles kristne tro og som ikke så lett leses kirkepolitisk. Selv om tradisjonen innebærer en fare for å strekke de maskuline personbestemmelsene ut over sin grense, så mener vi likevel dette er et tryggere valg enn å plukke ut sentrale, men likevel spesifikke egenskaper med hver av de tre personene.

I andre liturgier enn høymessen kan alternative formulærer brukes, men her vil det fungere best om den tradisjonelle får stå alene.

4,5: Forbønn

For di takkofferet ikke bør inngå i nattverden (se 5c), bør forbønnen fortsatt være en selvstendig del av gudstjenesten (III Forbønn).

Dessuten har «Ordet» og «Forbønn» ulik karakter og retning. Ordet er Ord fra Gud til oss, mens forbønnen retter seg fra oss til Gud. Selv om begge er verbale, er det en forskjell mellom delene som kan begrunne at de er selvstendige gudstjenestedeler. Bønn er en viktig del av gudstjenesten kan fortjene å ha vekt som en egen hoveddel.

Punkt 2 i listen over temaområder lyder i dag «Vårt eget land og folk». Dette er en tradisjonell formulering, men konteksten har endret seg. Det er mer enn ett folk som bor i Norge.

En alternativ formulering kunne vært «Landet vårt og menneskene som bor her.»

I den nye forbønn 5 opplever vi en linje som fremmed for vår tradisjon: «Vi takker deg for helgener og martyrer som vitnet om deg». Vi tror denne linja vil skape usikkerhet og forvirring. Skillet mellom helgener og alminnelige, dømte kristne er flytende. Vi mener ikke det er behov for å innføre dette begrepet i vår kirkes teologi.

Hvis man vil ivareta anliggendet, kunne kanskje bønnes form ut fra Hebreerbrevet kapittel 12: «Vi takker deg for skyen av vitner omkring oss, som har festet blikket på deg, holdt ut og nådd målet i din herlighet».

5a: Kommenter gjerne nattverdpraksisen i menighetene i dag med tanke på særkalk og/eller intinksjon og med tanke på mottakelse av nattverd stående eller knelende på alterringen/altersranken?

I Stavanger bispedømme har det blitt mer vanlig med intinksjon som form for utdeling av nattverden.

Som ellers i landet er bakgrunnen for dette at det for noen oppleves å senke terskelen for å delta. I tillegg kan det være hensiktsmessig av tidshensyn, på gudstjenester med mye program. Det kan også lette den praktiske avviklingen av nattverdmåltidet og gjøre det lettere for barn, som ofte ikke liker vinen, å delta. Noen menigheter har så mange gudstjenestedeltakere til vanlig at det ofte er nødvendig med flere nattverdstasjoner.

Samtidig mister hver nattverddeltaker noe av opplevelsen ved å ikke få knele eller stå ved alterringen. Å drikke er nærmere opprinnelsen og sterkere enn å dyppe, selv om begge deler er gyldige måter å delta i nattverden på. Når selve utdelingen tar kortere tid, blir det også mindre tid til å reflektere over å motta nattverden. Å knele som fellesskap i samme ring eller på samme linje har også sterk symbolverdi.

Nattverdutdeling ved bruk av særkalk rundt alteret ivaretar viktige teologiske anliggender. Samtidig fungerer intinksjon godt og er viktig mange steder. Disse to måtene å dele ut nattverden på

bør fortsatt kunne fungere sammen og hver for seg, slik menigheten lokalt finner det tjenlig i ulike gudstjenester.

5b: Gi gjerne kommentarer til valgene av ordene som er foreslått.

Lovprisningen i Sanctus er hentet fra Jesaja 6. Her roper serafene til hverandre: «Hele jorden er full av hans herlighet.» I nattverdliturgien rettes denne lovprisningen til Gud, og høringsnotatet foreslår derfor å bruke 2. persons pronomen. Stavanger bispedømmeråd anbefaler at

3a: Lovprisningen i Sanctus bør følge bibelteksten og lyde: «Hele jorden er full av hans herlighet».

Nemnd for gudstjenestelivs har foreslått å bruke «kropp» i stedet for «legeme» under utdelingen av nattverden. Kirkerådet ønsker å fortsatt holde på «legeme» som en mulighet.

Ordet «legeme» er fortsatt forståelig for voksne med en viss kjennskap til eldre språkbruk, men det har en gammeldags klang.¹ Vi kjenner ikke til språklige argumenter fra grunnteksten som tilsier at det bør velges et høytidelig ord. Tvert imot er det både teologisk og pedagogisk hensiktsmessig å bruke alminnelige, forståelige ord for å oppnå god kommunikativ effekt. «Kropp» bør være det eneste alternativet. Det gir også samsvar mellom liturgien og bibeloversettelsen fra 2011.

Det er også en fordel for nattverdutdelere og prester at det ikke er for mange valgmuligheter her. Det er en kilde til usikkerhet og forvirring.

I Vårt Land fredag 9. februar opplyser Petter Mohn at «kalk» og «beger» faglig sett er to ulike gjenstander. Dette er nok en kunnskap som er gått ut av den allmenne bevisstheten. «Beger» vil fungere godt i dag.

5c: Er dere enige i at takkofferet inngår i nattverdliturgien, og ikke i forbønnsleddet?

Det er risikabelt å gjøre takkofferet til en del av nattverdliturgien, både teologisk og kommunikativt.

Høringsnotatet argumenterer med en innsikt fra en luthersk-katolsk minnemarkering fra 2017, der det sies at Luther kunne inkludere takksigelsens og lovprisningens offer i nattverden.

Det argumenteres også med at vi fra 2011 har gjort det tydelig at vi forbereder måltidet ved å dekke nattverdbordet med brød og vin. I tillegg nevnes formuleringen «Ta imot oss og våre gaver» som en passende forberedelse til nattverden.

Det er et vesentlig sprang fra alle disse momentene til å inkludere takkofferet i nattverdliturgien.

Takkofferet er noe mer enn et rent lovprisningsoffer i luthersk og bibelsk forstand. Det som skjer i takkofferet har et sterkt innslag av tjeneste for vår neste og for kirken. Det er umulig å skille det diakonale, tjenestemessige aspektet fra takkofferet både teologisk og i praksis.

Ofte er det dette som vil ligge fremst i bevisstheten hos gudstjenestedeltakerne. Og det som nettopp ikke bør blandes med nattverden, som uttrykker Guds nåde og frelse, er våre gode gjerninger. Det bør i hvert fall ikke komme først.

Det er nærliggende å tenke at noen, dersom de opplever takkofferet som en del av nattverdliturgien, vil kunne oppleve offeret som betaling, for gudstjenesten eller nattverden. Denne faren er nærliggende nok slik det er i dag.

Det elementet av forberedelse som alt er inne i liturgien er noe annet enn det som ligger i takkofferet. Det handler om at vi løfter fram det Gud har gitt oss som skaper. Også her er det tydelig Gud som er subjekt og giver, mens vi tar imot. Den lutherske takknemligheten er en del av troen, mens takkofferet som handling hører hjemme i tjenesten.

---

¹ På rogalandsdialekt vil noen barn kunne høre «Dette er Jesu legeme» som «Dette er Jesus, leker vi». Det finnes eksempler på at det har hendt.

Ut fra både praktiske hensyn, tradisjon og teologi mener vi derfor takkofferet fortsatt skal plasseres sammen med forbønnen. Å skille takkoffer og nattverd er å ta vare på et teologisk kjernemotiv og forebygge uheldig forvirring.

Samtidig bør det fortsatt være mulig å synge en nattverdsalme under takkofferet og samle inn takkofferet i løpet av denne.

5e: Har dere kommentarer eller endringsforslag til ledd 19 og 20 i høringsforslaget?

Stavanger bispedømmeråd slutter seg til Nemnd for gudstjenestelivs forslag om å bruke formuleringene som ligger tettest opp til bibeltekstene, men mener bibelteksten i 1 Kor 10,16-17a bør brukes i sin helhet: «Velsignelsens beger som vi velsigner, gir del i Kristi blod. Brødet som vi bryter, gir del i Kristi kropp. Fordi det er ett brød, er vi alle én kropp.»

Dette forslaget vil omfatte begge elementer og understreker hva nattverden gir, samtidig som det konkluderer med å peke på enhetsperspektivet om kirken som én kropp.

I tilsigelsesordene etter nattverden bør også «legeme» erstattes av kropp. Dette gir en stilistisk utfordring i og med at «kropp» og «blod» krever eiendomspronomen med ulikt kjønn. En løsning på dette kan være å utvide formuleringen med elementer fra 1. Pet. 1,19: «Sin hellige kropp og sitt dyrebare blod.»

6: Kommentarer eller endringsforslag til nattverdbønnene

Nattverdbønnene er godt gjennomarbeidet og lette å slutte seg til.

7: Har dere kommentarer eller endringsforslag til hoveddel IV. Sendelse?

Muligheten til å tilpasse utsendingsordene til gudstjenesten bør ikke tas bort. De tre skriftordene som er lagt inn i teksten vil ofte dekke behovet, sammen med den tradisjonelle sendelsen.

Forslag til vedtak

Vedtakene er også gjengitt øverst i høringssvaret:

1. Stavanger bispedømmeråd oversender sitt svar på høring om justering av hovedgudstjenesten og alminnelige bestemmelser i tråd med saksframlegget, med de vedtakene og endringene som ble angitt i møtet.
2. Stavanger biskop og bispedømmeråd vil understreke at det er viktig for gudstjeneste- og menighetslivet i bispedømmet at biskopen får fullmakter til å dispensere fra ordningene for hovedgudstjenesten der lokale forhold, hensynet til barn og unge eller behovet for forsøk med videreutvikling av gudstjenestelivet tilsier det.